

zápisník 1959

časopis pro politiku a kulturu • červen-srpen

Český román v exilu . . .

Strana 2

Ironické postavení české exilové literatury osvětluje nejlépe skutečnost, že Hostovského 'Půlnoční pacient', který prošel už celým světem v překladech, vychází česky až po osmi letech.

V komentářích o světových událostech se otázky dnešní doby většinou zjednodušují na přímou čáru mezi Moskvou a Washingtonem. Probouzející se čínský ohr však už dnes vyvíjí tlak, který lze cítit mezi řádky novinových zpráv. Jak dlouho potrvá než Pekin na mapě vytvoří

Mezinárodní trojúhelník?

Strana 4

Sjezd "socialistické kultury" . . .

Strana 5

rozdrtil poslední zbytky hrdosti, která se zrodila na památném sjezdu roku 1956. Lze jistě pokořit umělce, nelze však docílit toho, aby z jeho pokoreň vyrostla silná kulturní tvorba.

Umělý plamen . . .

Strana 7

Prvním přímým důsledkem tohoto sjezdu bylo zastavení literárních časopisů Květen a Nový život. Jejich historie a ukázka z jejich poslední tvorby objasňují, proč byly režimem potlačeny. Hledaly totiž

Cesty k svobodě . . .

Strana 9

O vlasti a domově . . .

Strana 12

je projev výry mladého člověka-exulanta v nesmrtelnost pouta, jež ani desetiletí, ani tisíce mil nemohly přervat.

Česká hudba: Bohuslav Martinů . . .

Strana 14

Skláníme se nad památkou mrtvého mistra. Jeho poslední slova k domovu jsou i nám vzácným odkazem.

Poznámky: Konferenční duch • Osmý den v týdnu • O vlasti a domově • Výprodej po staru • Quid pro quo • Z dopisů. (Báseň Josefa Bruknera na druhé straně byla zřejmě napsána s vědomím, že vyjde v posledním čísle zastaveného časopisu Květen).

DO ČERVNA

Josef Brukner

*Zelená zahrada,
sedmkrát překlíčená hradbami,
taž první travinka,
ta už je za námi.
A co je před námi?
Červen je před námi:
budeme zdupanou zelení
malíčkým žitíčkem
na věky zapření.*

*Budeme zravět,
kosti nás budou pálit
a klouby praskat v hranici
Do hrdla otevřeného
nám jítro přijde nalít
hořlavý doušek,
hořlavou denici.*

*Ať se nám vstřebá do krve,
ať otkve se, řízne, řádně,
i s tím, co unírá a chladne,
i s tím, co klíží teprve.
Zitřejší dluhy tedy pítě k naší tíze.
Cheem ale zařit ještě dneska pít:
ani zadarmo
ani za peníze.*

ZÁPISNÍK 1939

časopis pro politiku a kulturu —

vydavatel
UNIVERSUM PRESS CO.

Adresa:
15 Vandewater Street,
New York 38, N. Y.

Roční předplacené:

USA a Kanada: 4 dolary, v ostatních zemích 4 dolary, s letovým doručením 7 dolarů. Předplacené adresujte na vydavatele.

Rukopisy se nevracejí. Redakce si vyhrazuje právo zkracovat text

ČESKÝ ROMÁN V EXILU

Je mnoho nehezských zjevů v našem dnes již ustáleném životě v cizině, na které jsme si během roků zvykli. Říkáme jim nutné zlo a v částo bláhové naději si šeptáme, že třeba časem zmizí samy sebou, nebo vkladáme důvěru v generační změny či nějaké podobně pošetilé řešení. Ne, nebudeme tyto zjevy rozvádět. Budiž jen řečeno, že většina z nás je nebo se cítí být bezmocná učinit něco k jejich nápravě. Jsou jiné, stejně nehezské zjevy, nad nimiž alespoň vážně kroutíme hlavou a říkáme, že by se mělo něco udělat dříve, než bude pozdě. Pak jsou takové, které přímo ohromí svou nehorázností, ba nepravděpodobností. Tážeme se pak, jak je vůbec možné, že jsou tu, mezi námi, že jsme dosud o nich nevěděli a že nikdo nic neudělal, aby je odstranil.

Několik málo zasvěcených se nebude divit otázce, kterou položíme. Pro velkou většinu širší exilové a krajanské veřejnosti bude však jistě překvapením. Otázka zní: Jak je možné, že v době kdy se volá po českém exilovém románu, po české knize vůbec, jeden ze stěžejních románů napsaných českým spisovatelem v cizině — a podle alespoň jedné cizí literární autority z jeho nejlepších — po téměř osmi letech nevyšel dosud česky, ač byl přeložen do pěti světových jazyků, vydán v sedmi zemích, a byl dokonce zfilmován?

Román je *Půlnoční pacient*. Spisovatel je Egon Hostovský. Když jsme v tomto časopise loni přinesli rozhovor s Hostovským, poukazoval na paradoxní postavení úspěšného českého literáta v exilu: psát české literární dílo v cizím prostředí, úzkostlivě střežit knihu v cizím prostředí, pečlivě dbát o čistotu jazyka a přihlížet současně k tomu, aby svým obsahem se dílo neomezovalo jen na naše nejužší národní prostředí a zájmy a bylo přeložitelné a vhodné pro mezinárodní literární trh. Jak je jistě dnes už známo, žádný spisovatel v exilu se dosud nemohl uživit jen psaním pro české nebo slovenské čtenáře. Dostane-li se jeho kniha 'do světa' je to úspěch, nutný finanční předpoklad, ovšem, ale současně výborná reklama pro nás. Hostovský tohoto úspěchu dosáhl, ale po něm přichází paradox a tragédie. Spočívají v tom, že v jeho knihovně se řadí americká, britská, francouzská, skandinávská, německá, italská dokonce i japonská vydání jeho díla — český originál se však k nim přiřadí jako kniha často až po letech, jako nějaký vzácný unikát, ba někdy dokonce zůstává v šuplíku jen jako rukopis. Toto je přesné osud *Půlnočního pacienta*.

Jeho historie stojí za zmínku. Když Hostovský vydal svůj první román ve svém druhém exilu v Americe — *Nezvěstný* — pod názvem Missing (Viking Press, New York, 1951), smlouva s nakladatelem zněla na dvě knihy. Hostovský předložil rozvrh a ukázkovou kapitolu druhého románu. Nakladatel byl spokojen. Když však román byl hotov, nakladatel žádal určité změny, mimo jiné též to, aby jeho děj byl přeložen z New Yorku do Francie. Hostovský odmítl a román nevyšel. Asi osm dalších amerických nakladatelů román zamítlo. To byl *Půlnoční Pacient*.

Hostovský poslal anglický překlad spisovateli Grahamu Greenovi, svému dobrému příteli, k posudku. Greene se dlouho neozval, pak najednou

poslal šek jako zálohu od londýnského nakladatelství Heineman, které se rozhodlo knihu vydat. Greene se o románu vyslovil jako o jednom z Hostovského nejlepších. Když se o tom doslechly literární kruhy v Americe, Hostovský dostal okamžitě nabídky od pěti zdejších nakladatelů, a kniha vyšla v roce 1954 jako *Midnight Patient* v nakladatelství Appleton Century. Po Anglii a Americe následovalo vydání kanadské, pak v překladech ve Francii, Itálii, Německu a Japonsku. Newyorská Broadway chtěla román uvést jako hru, ředitel navržené produkce však opět žádal takové změny, jež autor nebyl ochoten provést. Mezitím Georges Clouzot, nad jehož mistrným filmem *Diabolique* se nám ježily vlasy před dvěma-třemi roky, projevil o román zájem. Film, podle *Půlnočního pacienta* Clouzotem natočený — s vynikajícím německým hercem Kurtem Juergensem v hlavní úloze — je už skoro rok promítán po celé Evropě a tuto zimu má být uveden v New Yorku.

Jaký byl osud Hostovského českých originálů? Uvedeme namátkou tři. *Nezvěstný* musil čekat pět let, než konečně vyšel v roce 1956 v Kanadě. *Dobročinný večírek* na tom byl poměrně dobře: vyšel jako Charity Ball u Doubledaye v únoru 1958 a téhož léta v originálu v newyorském nakladatelství Moravian Library. *Půlnoční pacient* celou tu dobu ležel zapomenut v šuplíku.

Proč právě tato kniha? Odpověď na to je těžká. Třeba jen proto, že je tlustší než ostatní a z existujících českých nakladatelství v cizině žádné nechtělo investovat tolik papíru, času, práce a peněz do projektu, z něhož zisk — řečeno optimisticky — na omezeném literárním trhu našeho exilového a krajanského života nemůže být žádný. Naopak — pravděpodobnost ztráty je značná. Je opravdu ironické, že určitý počet stránek navíc má na vázkách materialistického měření rozhodnout proti existenci literárního díla v jeho původní formě, zatajovat jeho prapůvodní podstatu před naší veřejností, zatím co velká část ostatního světa už se mohla jejím literárním přínosem obohacovat skoro osm let!

Nepatří sem, abychom se zabývali kriticky velkou literární hodnotou *Půlnočního pacienta*. Jeho bohatá historie mluví jednoznačně v jeho prospěch. Chceme jen říci — a s uspokojením — že letos na podzim *Půlnoční pacient* vyjde — jako *Půlnoční pacient*. Sazba je hotova, na korekturách se pracuje. Román vyjde v nakladatelství Universum Press, vydavatele tohoto časopisu, jako ukázka praktického přínosu k exilové literatuře

Zabývali jsme se celou věcí obšírně proto, že je nejlepší ilustrací problému české literatury v cizině, o němž jsme tolikrát na těchto stránkách hovořili. Také proto, že zcela nedávno se redakci a příspěvatelům tohoto časopisu — jakožto představitelům tak zvané mladší generace — vytýkalo jedním z představitelů té starší, že má čas a peníze jen pro moderní vymoženosti americké techniky a na knihy že nezbude. Myslíme, že lidé, kteří na kulturu nemají nebo nechtějí mít, jsou ve všech generacích a v každé společnosti. Vydavatel kterékoli knihy určené pro veřejnost takovou jako je naše — a také vydavatel Hostovského *Půlnočního pacienta* — nemá jistě žádné iluze o potížích spojených s úkolem dát bez příliš velké finanční ztráty takovou knihu do rukou co největšímu počtu čtenářů. To mu však nikdy nemá bránit v tom, aby takovou knihu vydal.

—red—

KONFERENCE DUCH Co lze očekávat od Chruščovovy návštěvy Washingtonu a Eisenhowerovy návštěvy Moskvy? Reklí bychom bez zvláštního příněšku skepse, že asi nic mimořádného. A přece, jak jsme viděli naposled v roce 1955 v Ženevě, konference tohoto druhu působí jako ohromná psychologická páka všude tam, kde lidé chtějí změnu, i když jejich výsledky se na počítadle historických zisků nebo ztrát rovnají nule. Pamätujeme se dobře na rozruch, který na příklad v Československu vyvolal tak zvaný ženevský duch. Byl to výraz, který původně razili sami komunisté, ukázalo se však brzy, že veřejnost si jej vzala k srdci, protože jí byl synonymní s uvolněním. Rudému právu trvalo téměř rok, než se takto chápaný ženevský duch podařilo zhanobit a pohřbit. Mnohá z jeho důsledků — malá, na oko bezvýznamná uvolnění — žijí dodnes.

Výměna návštěv mezi Chruščovem a Eisenhowerem nemá formát plenární konference na vrcholu a právě tato neformálnost jim dává dalekosáhlejší význam. Lze očekávat s jistotou, že pro veřejnost za Železnou oponou, zejména v Československu, znamená — ať oprávněně, či nikoli — probuzení nadějí, jež podřimovaly po trpkém zklamání s maďarskou revolucí. Lidé doma, schooleni v rezignaci, kdykoli jejich přítomný stav pokračuje delší dobu v jakési uznávané normalitě, instinktivně napřimí záda a jejich mrzuté tváře propukají v úsměv, jakmile se na mezinárodní frontě něco hne. Dosud to byla pro ně krutá hra. Ať už to byla Korea, Stalinova smrt, Indočína, ženevská konference či dvacíty sjezd v Moskvě, maďarská revoluce a Suez, po probuzení nadějí vždy přišlo ještě trpělivé klamání. A přece je to naděje, kterou jim žádné násilí nevyryje, žádný úvodník Rudého práva nerozmluví. Komunisté v Praze to dobře vědí a proto už dnes předkládají pozvání Chruščovovo do Spojených států jako velké vítězství komunistického "mírového" tlaku. A přece nemohou nevidět, že to, co český a slovenský člověk čeká od konference ve Washingtonu a Moskvě je změna, nikoli potvrzení dnešního statu quo. Na první pohled by se zdálo, že je to naděje bláhová, že součet historických zisků se opět bude rovnat nule. Po zkušenostech z minulosti lze však očekávat, že lidé doma si v rámci nového "konferencečního ducha" vynutí nové uvolnění a nové změny.

—iz—

MEZINÁRODNÍ TROJÚHELNÍK?

— 28 —

Spojovat Chruščovův zájezd do Ameriky s vývojem čínsko-sovětských vztahů znamená často opustit fakta a uchýlit se k dohadům. Ale nevdat se takovou cestou mohlo by znamenat ignorovat děje, jejichž souvislost může vrhat zcela nové světlo na mezinárodní vývoj. Zacházejíce s dohady, nemůžeme se ovšem ptát, zda a jak Chruščovův zájem o schůzku se západními šéfy vlád nebo alespoň s Eisenhowerem byl ovlivněn změnami v čínsko-sovětských vztazích. Otázka může znít jen takto: jaká asi může být mezi nimi souvislost?

Než přejdeme k výčtu událostí posledních osmnácti měsíců, je dobře si uvědomit skutečnosti demografické a geografické: populační křivka Sovětského svazu s jeho dvěma sty miliony obyvatelů je na postupu. Komunistická Čína má šest set milionů obyvatelů a populační křivka prudce roste. Jestliže v budoucnosti dojde v Číně k populačnímu tlaku, nebude zaměřen k zalidněnému asijskému jihu, nýbrž k nezalidněnému sovětskému severu. Od tohoto obrazu nelze ovšem přeskocit k uzávěru, který už nesměle naznačilo několik amerických komentátorů a který americký kreslíř namaloval takto: Chruščov hrozí do výše prstem Maocetunovi, nakreslenému jako nadměrně velké a zlovolné dítě, a praví: "Že to na tebe řeknu Eisenhowerovi!" Pro tuto dobu by bezpochyby bylo bláhové soudit, že Chruščov výletem do Ameriky zkoumá možnosti budoucího sovětsko-amerického spojení proti Číně. Americký kreslíř zřejmě neuvážil, že k problému sovětsko-čínské demografie a geografie se také poji společná sovětsko-čínská politika — která alespoň pro dnešek je mnohem reálnější. Současný zájem mezinárodního komunismu si vynucuje spolupráci Pekinu s Moskvou. Čína, jakkoli mohutná, je hospodářsky závislá na Sovětském svazu, ale není to naprostá závislost: Sovětský svaz může sice snížit svou pomoc Pekínu, jak nedávno učinil, ale nemůže ji

přerušit, aby se komunistický svět nerozpadl na dvě půle. — Sovětský svaz, jakkoli silný, je politicky závislý na Číně, ale také to není naprostá závislost: Čína může překazit sovětské politické záměry, jako to učinila loni v létě, když vyvolala tajvanskou krizi, ale nemůže zacházet do krajnosti — opět proto, aby se komunistický svět nerozpadl. Čína a Sovětský svaz jsou tak spojeny samotnou politickou existencí západu.

To ovšem naopak neznamená, že mezi zájmy sovětskými a čínskými nemůže být konfliktu. Ale tady už je třeba začít s přehledem událostí poslední doby.

V kronice osmapadesátého roku jsou zapsány také tyto dvě věci: Za prvé, Čína se svým programem komun a rychlé industrialisace vystoupila na scénu jako stát, který si hodlá počínat samostatně nebo alespoň samostatněji, než by Moskva chtěla. V komuniké, které začátkem srpna 1958 Chruščov a Mao vydali po tajných poradách v Pekinu Čína po prvé byla představena světu jako rovnocenný partner Sovětského svazu. Za druhé, v tomto roce Moskva se vši rozhodností se vydala na cestu za vrcholnou konferencí nejvyšších vládních představitelů bez účasti Číny.

Sovětští komunisté sledovali cíl vrcholné konference dvěma zcela odlišnými způsoby: Jednak snahou o

užší spolupráci se západem v obchodu, kultuře, technice, výchově a sportu. Dohoda o takovém výměně mezi Sovětským svazem a Spojenými státy byla podepsána 27. ledna 1958. Druhý způsob byl řetěz návrhů na vrcholnou konferenci a současně vytváření situací, ve kterých bylo možno domáhat se konference v zájmu míru.

Bulganin poslal 9. ledna návrh na vrcholnou konferenci všem vládám Severoatlantického obranného společenství a doporučoval, že konference by se měly zúčastnit také Indie, Afghanistan, Egypt, Jugoslavi, Švédsko a Rakousko. Chruščov se domáhal vrcholné konference v zájmu míru v létě 1958, když americké jednotky se vylodily v Libanonu a britské v Jordánu, a znovu v době, kdy vznikla berlínská krize po Chruščovově výhrůžném projevu v listopadu 1958.

Krize na Středním východě v létě 1958 zasluhuje zvláštní pozornosti. 14. července onoho pohnutého léta Chruščov žádal, aby o krizi na Středním východě jednala Bezpečnostní rada Spojených národů ve zvláštním sezení, kde členské státy by byly zastoupeny svými nejvyššími představiteli. O čtyři dny později Chruščov oznámil, že je ochoten zúčastnit se konference se Spojenými státy, Velkou Británií, Francií a Indií kdekoli na světě a okamžitě. Eisenhower byl ochoten jednat v Bezpečnostní radě. Posledního července začal Chruščov jednat s Maocetunem v Pekinu a 5. srpna prohlásil, že schůzka šéfů vlád v rámci Bezpečnostní rady by neměla smysl, protože by se jí místo komunistické Číny mohla účastnit jen národní Čína, a že by se mělo svolat jen zvláštní sezení Valného shromáždění bez jakékoliv výjimečné reprezentace. V téže době Čína měla už přesunuty své armády a dělostřelectvo k pobřeží tajvanské úžiny a útokem na Matsu a Quemoy vyvolala krizi první velikosti, o níž nikdo na světě bez účasti Pekínu by se nemohl radit. — Situace na

Středním východě a možnost schůzky mezi Chruščovem a západními šéfy vlád utonula v nové krizi nového charakteru.

Během téhož roku se začaly ještě jiné, méně dramatické věci. Zatím co svět si až v létě 1958 uvědomil rozsah a prudkost hospodářského vývoje v komunistické Číně, Moskva bezpochyby měla lepší přístup k informacím a znala fakta mnohem dříve, než se Chruščov v červenci vydal za Maocetunem. Ale stejným tempem, jakým Pekin zřejmě stupňoval svou industrializaci a kolektivizaci, Moskva stupňovala snahu o rozšíření svého zahraničního obchodu a hospodářských styků se západními a neutralistickými zeměmi. — V červnu došel na americké ministerstvo zahraničí dopis z Moskvy, v němž Sovětský svaz žádal o podstatné rozšíření vzájemného obchodu, a Chruščov prohlásil, že Moskva by měla zájem nakupovat v Americe na dluh. Když Čína uzavřela obchodní smlouvu s Japonskem v březnu 1958, Moskva začala vyjednávat v Tokiu a do konce roku měla smlouvu o zvýšení japonsko-sovětského obchodu na úrovni obchodu japonsko-čínského. V říjnu Sovětský svaz oznámil, že se zúčastní financování Aswanské přehrady v Egyptě, v témže měsíci obnovil jednání o zastavených dodávkách pšenice do Jugoslaviie, v říjnu uzavřel novou obchodní smlouvu s Indíí, která dovoluje zvýšení vzájemného obchodu na "dosažitelné maximum", v prosinci Mikoian si vyžádal a obdržel visum do Spojených států, aby tam jednal o možnostech rozšíření obchodu, téhož měsíce uzavřela Moskva další dohodu s Násírem o stavbě pěti letišť v Egyptě a začátkem ledna s Indonézií o zvýšení sovětských průmyslových investic. Zhruba v téže době sovětský tisk začal psát o čínských komunách jako o jediném, přechodném stadiu kolektivizace a na lednovém jednadvacátém sjezdu strany v Moskvě Chruščov prohlásil — zřejmě na adresu Číny — že

každá země musí ve vývoji ke komunismu projít dlouholetým stadiem socialismu a že do komunismu se nemá a nedá skočit rovnou. Následovaly ještě dvě věci hodné pozornosti: V únoru 1959 poskytl Sovětský svaz hospodářskou pomoc Číně ve výši pěti miliard rublů, což je jen polovice částky, kterou Moskva vypomohla Číně pro stejné období v minulosti; a v tomtéž měsíci Macmillan byl pozván do Moskvy, kde během jeho návštěvy byla podepsána nová smlouva britsko-sovětská o výměnném obchodě v celkové hodnotě přes sedm miliard rublů.

Od přehledu událostí je možno přejít k synthéze a k politickým dohadům. Chruščov praví, že při výměnné návštěvě s Eisenhowerem mu půjde zejména o vytvoření podmínek pro mírové hospodářské soutěžení mezi Západem a Východem. Ale ve vývoji čínsko-sovětských vztahů není nic, co by nasvědčovalo, že Chruščovovi

současné nejde o to, aby Sovětský svaz rozšířením obchodu a styků se svobodným světem si nezajistil i pro budoucnost hospodářskou a politickou převahu nad rostoucím čínským kolosem. Zdá se, že pro tuto dobu — a v období podstatných hospodářských potíží na domácí frontě — komunistická Čína dala souhlas k Chruščovově výletu do Ameriky. Ale v téže době krize v Laosu může Sovětskému svazu stejně dobře sloužit jako připomínka, že Pekin si výměnou za tento souhlas žádá, aby Chruščov ve svých rozhovorech s Eisenhowerem se snažil o prosazení čínského požadavku na místo ve Spojených národech. Dalším zásahem na laoské hranici Pekin může kdykoliv Chruščovův výlet překazit. Lze tudíž uzavřít celý řetěz vývodů takto: je dnešní svět stále ještě světem dvou-pólovým nebo se tu stále zřetelněji objevuje třetí pól?

Sjezd "socialistické kultury"

Ferdinand Peroutka

V Čapkově divadelní hře R. U. R., když už roboti všechno kolem obsadili mimo elektrárnu, skupina posledních lidí, zatarasená ve svém domě, úzkostlivě pozoruje svítící žárovku, jediné to znamení, že elektrárna ještě odolává. Co chvíli ten nebo onen řekne s ulehčením: "Ještě svítí."

Tu a tam, od roku 1956, bylo možno říci: v Československu aspoň spisovatelé dosud mohou někdy vyslovit pravdu. Snad se zdálo, že spisovatelům věnujeme přílišnou pozornost a podrobněji sledujeme osudy jejich než jiných. Snad tomu tak bylo, ale ne proto, že je pokládáme za posvátnou vrstvu a domýšlíme se, že básníci mají vždy pravdu. Ale oni byli dosud onou do dál-

ky svítící žárovkou. Nejsou jedinou kulturní silou, nýbrž jednou z mnohých. Snad více, než aby kulturu vytvářeli, ji napomínají. Snad více, než aby stavěli, prorokují. Ale kultura vzniká ze souhry společenských sil, a byla dobře, že aspoň jedna z nich je poměrně svobodná.

Sledovali jsme vládu uspořádaný sjezd socialistické kultury. Bylo lze bez velkých potíží poznat, o čem jde: sjezd byl uspořádaný, aby pod nějakým pokud možno honosným titulem spisovatelé znovu byli porobeni. Kdykoli se má stát něco špatného, vždy je nejdříve velká starost, jak proto nalézt dobré slovo. Ale holá pravda se vyklubala. Ladislav Štoll, vždy neblahý posel, po tři měsíce před sjezdem ohlašoval, co

bude jeho hlavním smyslem: že je třeba skoncovat s tradicí a duchem druhého sjezdu československých spisovatelů, čili onoho shromáždění, kde po letech mlčení spisovatelé poprvé měli příležitost promluvit svobodně a užili ji.

Zda se podaří je donutit, aby zapomněli na svůj sjezd, to záleží na tom, čím tento sjezd byl. Jestliže byl náhodou, rozmarem, chvilovou bujností — mohou zapomenout. Jestliže vycházel ze spisovatelské přirozenosti a spisovatelských potřeb — nezapomenou. Není pochyby o tom, že spisovatelé tehdy cítili, že se ocitli pod vlivem propuknuvší živelné síly, která z jednoho přecházela do druhého. Za rok posjezdu promluvil o něm Vítězslav Nezval, trochu vystřízlivělý, patrně po mnohých debatách se státními funkcionáři. Vydal toto svědectví: povstávali jsme a tleskali; jako komunisti jsem neměl tleskat, ale povstal jsem a tleskal také. Kdy se to stává, že člověk nechce a musí? Nepochybně tehdy, když je stržen něčím, co je živelné. Vítězslav Nezval to později sobě a vládě vysvětloval tím, že na sjezdu se asi vytvořila nějaká nakažlivá psychosa. Konec konců Nezval byl dobrý komunist a ovládal terminologii své strany. Pro komunistu neexistuje svoboda — jen psychosa svobody; neexistuje počestnost — jen psychosa počestnosti. Přese všechno, co Nezval později mluvil o psychose, nebyl komunistou, ale psychosou. Což je něco, co se spisovatelé jistě má stát.

Na letošní sjezd, sjezd socialistické kultury, se spisovatelé měli dostat desinfikováni a očištěni od psychos. Rudé právo řeklo prostě a patrně správně, že spisovatelé budou "mobilisováni". Nikoli sami, bylo to velké shromáždění. Četli jsme, že "hluboký smysl" sjezdu byl v tom, že s politiky a předsedy

národních výborů a stranickými sekretáři a propagandisty a odboráři sešli spisovatelé, výtvarníci, vědci, filosofové, architekti, dělníci a sedláci. Čili, spisovatelé měli být řádně "zařazeni do společnosti". Vláda se nepřestává tvářit, jakoby se domnívala, že spisovatel může vypadnout ze společnosti a současnosti jako mladý pták z hnízda, a že potřebuje, aby ho někdo přidržoval.

Zase pěkná slova byla vynalezena pro nepěknou věc: společnost je tu míněna vláda, současnost poslední linie strany. Ve skutečnosti nikdo se nemusí příliš strachovat toho, že by ze spisovatele se stal "jev od společnosti izolovaný," jak tak často čteme v Rudém právu. Neboť on nemá téměř nic jiného, co by popisoval, co by mohlo být jeho materiálem — než společnost. Spisovatel je nemožný bez živého vztahu ke společnosti, a celkem možno říci, že nikdy spisovatel bez takového takového vztahu neexistoval.

Dokonce je pravda, že největší nevolnost vlády vzbudily knihy, které se velmi intenzivně zabývaly současnou společností, ale nikoli podle vládních směrnic. Vždy ještě komunistická vláda spíše snášela básníka, který nemluví o ničem jiném než o ptáčích a květinách, než spisovatele, který vyslovuje samostatný názor na společenské problémy. Je třeba položit si dvě otázky: co je kultura — a co je socialismus. Hned v poměru k umění se objevuje, že jsou různé druhy socialismu — dokonce různé druhy komunismu. Marx, Engels, Lenin byli komunisti, ale nebyli pro reglamentaci literatury, a Lenin, ačkoli diktátor, nepodnikl nic, aby to zavedl. Vláda hlásá "návrat k Leninovi." Proč z tohoto návratu je vykládán návrat k Leninovu poměru k umění? A bylo mnoho socialistů, kteří si představovali příchod socialismu bez teroru. Je známo, že nynější vláda si ho tak nepředstavuje. A kultura . . . Je ovšem

možno takové pojetí kultury, podle kterého kultura znamená takový stav, ve kterém člověk, který pozoruje krivdu, bezpráví, hrubost, chyby úřadů, bez obav povstane a volá po nápravě. To však zřejmě není onen druh kultury, který vláda sjezdu předložila k schválení a obdivu. Sjezd socialistické kultury měl úzké thema: zabýval se vládní odrůdou socialismu a kultury.

Na sjezdu bylo prohlášeno, že socialismus je, mimo jiné, takový stav hospodářství, který nedovoluje, aby člověk člověka vykořisťoval. Ale sotva sjezd toto prohlásil, už také vyloučil umělce z právě přijaté zásady, že nikdo nemá být vykořisťován. Sjezd v podstatě se usnesl na tom, že buď spisovatel a umělec se podrobí, nebo umělecký monopol mu nedá jist jako umělci a spisovatel, jen jako dělníkovi. Poněvadž sjezd se nazýval kulturním sjezdem, je na místě otázka, je-li toto kulturní zásada, a není-li to naopak vykořisťování. Ať cokoli si o tom tajně myslí, umělci, postaveni před pevně odhodlaní monopolisté, více méně spěchali se podrobit. "Nedáme jíst": to samo vysvětluje hladký průběh sjezdu.

Sjezd socialistické kultury byl tedy tím, čím se očekávalo, že bude: likvidací svobodného druhého sjezdu československých spisovatelů. Spisovatelé byli nyní vyvoláváni jeden za druhým, aby se odrekli toho, co před třemi lety říkali, čemu tleskali, nad čím šleli nadšením. Tehdy jeden za druhým, vystupovali a prohlašovali, že nemohou tvořit pod tím málo inteligentním dozorem, který nad nimi provozuje komunistická strana, a že v jejím medvědímu objeti jsou nuceni psát za podmínek, které je činí směšnými v očích čtoucího publika. Nyní však přijali resoluci, ve které praví, že vědí, že potřebují též pevného vedení též strany, a že to jinak nejde. Co před třemi lety prohlašovali za ponižující, nyní prohlásili za nezbytné.

Vědí, že nemohou uniknout otázce,

kdy mluvili pravdu, zda před třemi lety nebo dnes. Kdyby nikdo jiný se jich neptal, sami sebe se budou ptát.

Ale doufají, že bude rozuměno jejich těžké situaci a chápáno, že oni jsou nejzranitelnější ze zranitelných. Vidíme, že monopolisté žádají, jako pokání, od nich i to, aby hanobili své přátele, a že oni i to se obávají odřeknout. Všechno chápeme. Ale zároveň nemůžeme nevidět duchovní nebezpečí, jemuž jsou vystaveni. Před lety jeden z největších evropských kritiků napsal o jedné knize: "Dlouho jsem nemohl pochopit, proč jeho verše za nic nestojí, až jsem pochopil, že on sám za nic nestojí." Vedle všeho ostatního, čím umění je, je také světlelem, které vychází z osobnosti. Jak dlouho se udrží síla osobnosti, jejíž hrdost tolikrát byla zlomena, jak dlouho vytrvá ryzost spisovatelových myšlenek a citů, když tolikrát byl nucen veřejně hlásat opak toho, veť věří? Třebaže žije pod tíhou neobyčejných okolností, pod kterou by jiní také klesli, a třeba že je to vysvětlitelné zlomení, přece to zůstává zlomením. Kdy, po tolika podlehnutích, omluvitelných zradách, únavách a zklamáních, přece přichází chvíle, kdy člověk, bez své viny, přece už "za nic nestojí" — a následkem toho i jeho tvorba za nic nestojí? Ptáme se s obavami: kdo — bez vnitřních následků — může být tolikrát za sebou rozdrcen?

Když před dvěma tisíci lety v Římě Caesar se zmocnil diktatury, starý Cicero se uchýlil do zátíší a napsal svým přátelům: "Pěstujeme tedy musy; to je svoboda, kterou nikdo nám nemůže vzít." A před sto lety napsal Heinrich Heine: "Svoboda je ztracena, teď zase pokvete novela a umělecká kritika." To byly poměry časů minulých, kdy diktátoři ještě nechápali všechny možnosti totality. Tehdy bylo možno aspoň mlčet nebo bez vyrušování psát básně a malovat obrazy. Nyní je ztracena i ta svoboda, o

níž Cicero věřil, že je nevzatelná. Moderní diktátor nikoho a nic nenechá na pokoji, ani novelu, a ode všech žádá, aby ho ustavičně velebili a jeho myšlenky ustavičně roznášeli. Musíme se ptát, proč se tak děje. Lze to vysvětlit jen situací, v níž je komunismus. Když Marx psal Komunistický Manifest, byl přesvědčen, že za komunismem bude stát, jak pravil, "nesmírná většina". Stalo se však, že za tou formou komunismu a socialismu, jaká nyní byla zavedena, stojí jen menšina, a diktátor nepřestává žít v obavách. Jako onen umírající biskup v Ibsenově dramatu se stará o to, zda se za něho každý modlí, i líný bratr Xaver. Místo aby, jak Marx očekával, komunistické přesvědčení bylo základnou společenské pyramidy, je její špičkou. A špička, nejista si svým postavením, cítí nervosní potřebu bez ustání ukládat svou vůli základně.

Poněvadž sjezd se nazval kulturním sjezdem, hlavní otázkou zajisté by mělo být, co je kultura. Na sjezdu bylo vypočítáváno, že nyní je 380 československých spisovatelů, 750 hudebních umělců a 2.600 malířů a sochařů. Pokud kultury se týká, není svrchovaným problémem, kolik jich je, nýbrž jaký je poměr vlády k nim, v jakých podmínkách žijí a tvoří a jaké myšlenky rozšiřují a zda se volně a přirozeně rozvíjejí nebo jsou komoleni. Aní by

nic nepomohlo spočítat tiskařské stroje. Tiskařský stroj je kulturně neutrální a schopen rozšiřovat také protikulturní myšlenky. Zterorizovaný spisovatel, i když nepřestává psát, také může být kulturně neutrální.

Sjezd poslušně potvrdil — pokud je to možno potvrdit — že kultura je část politiky, a že jedna politická strana je povolána rozhodovat, co je kultura a co umění. Když se byla učinila diktátorem, komunistická vláda po nějakou dobu může činit, co chce. Může donutit spisovatele, aby bez ustání velebil kulturní monopol, který zavedla. Zajisté, může provést téměř kterýkoli čin — ale jedno nemůže: ujit jeho následkům. Nezbytným následkem kulturního monopolu je kulturní stagnace. Nezbytným následkem toho, že dialektické napětí mezi protiklady bylo diktaturou odstraněno, že už nepřeskakují jiskry mezi křemenem a ocelí, bude ochablost.

Vláda se snad domýšlí, že na sjezdu socialistické kultury se zbavila svých problémů. Nezabavila se jich. Je ctižádostivá a chce mít živé umění, ale nebude je mít, poněvadž níčí podmínky, za jakých takové umění vyrůstá. Je ovšem možno pokoušet umělce a filosofa, ale není možno zároveň docílit, aby z jejich pokoření vyrůstala silná kulturní tvorba.

UMĚLÝ PLAMEN

Řekli jsme před časem, že i za Železnou oponou lze pozorovat něco jako "hněv mladých", který ve své nejvěrnější podobě se zrodil v Anglii a ve Francii se vyskytuje ještě dále pod rouškou existencialismu. Vyhubili jsme se tomu, klást přílišný důraz na paralelu "hněvů mladých" na této, či na oné straně opony, protože pohybnosti jeho zrodu a růstu v komunistickém světě byly značně jiné. Nicméně

jeho projevy — literární nebo více lehkovědné, někdy téměř floutkovské — projevy hněvu mladých proti světu, který podělili od svých otců, jsou v jistém příbuzenství k podobným projevům na Západě. A právě jejich kulturní stránka nás zajímá nejvíce.

Pomíjme to, co je často floutkovské: zprávy o skupinách mladých na schodech Národního musea na Václavském

náměstí, oděných do úzkých modrých kalhot amerického střihu a pestrých košil; o dalších skupinách, které v Praze a jiných městech ve větším nebo menším soukromí pořádají jazzové mejdany. Víme ostatně z vlastní zkušenosti, že po každé, kdy naši mládež byl Západ a jeho manýry — at' už skutečné, nebo představané — nedostupný, chovala se takto. Bylo to v letech protektorátu. Dnes je pro ni zase taková doba.

Považujeme za důležitější, protože jsou účinnější, některé kulturní projevy období hněvu mladých doma: nejnověji román *Zababěloci* od Josefa Škvoreckého a potom odvážnou, komunistickému vedení nestravitelnou tvorbu posledních let v několika literárních časopisech. Jak nepřijemně nestravitelná tato tvorba musela být potvrzuje zpráva, že dva z těchto časopisů byly v červnu zastaveny, patrně jako první přímý důsledek nebláhého sjezdu socialistické kultury. Jsou to měsíčníky *Květen* a *Nový život*.

Lze předpokládat, že *Květen* přestal vycházet ze stejných důvodů, které před časem vedly Gomulkův režim v Polsku k tomu, aby umlkl časopis mladých literátů *Po Prostu*. Na druhé straně však *Nový život*, který vycházel jedenáct let, byl úředním orgánem Svazu čs. spisovatelů a jeho zánik mohl přivodit jediné skutečnost, že řady jeho příspěvků a dokonce jeho redakční politika byly tak prosáklé mladými lidmi a jejich myšlenkami, že pouhá čísla umlčet časopis by z hlediska režimu nebyla stačila.

V pozadí zákazu dvou časopisů lze tedy vidět zápas mezi zastánci stalinistické kultury ve vládě a mladými soudruhy, kteří se nechtěli řídit danou linií. Je zcela logické, že tento zápas se také vede mezi dvěma generacemi. Literární obleva roku 1956, kterou opatrně politbyro rychle "zmrazilo", potvrdila zkušenosti a obavy starší generace spisovatelů, kteří už jednou ztratili iluze, kteří se dobře pamatovali, jak stalinistický režim dovedl literaturu zardousit. Obleva, říkali hned na jejím začátku, nemůže trvat dlouho.

Mladí ještě měli iluze. Tři roky tvrdě zápasili o uvolnění ducha české a slovenské literární tvorby. Zánik *Nového života* a *Května* je jejich první citelná porážka. Třeba ovšem vyčkat, co bude dál.

Po mnoho let byl *Nový život* celkem věrným a nezájímavým mluvčím režimu. Najednou, v dubnu 1956, jako by přes

noc — ale jen zdánlivě, protože tomu předcházela smrt Stalinova, tak zvaný ženevský duch, dvacátý kongres v Moskvě a z něho pramenící ideologický chaos — jako by přes noc z nástroje propagandy se stal literární časopis. V jeho úvodnicích se počaly objevovat dalekosáhlé programové požadavky, na prvním místě svoboda umělecké tvorby. — Tehdy bylo na příklad řečeno, že pravidlost literatury, t. j. do jaké míry se stává zrcadlem skutečného života, záleží na její svobodě.

Nový život předefinoval pojem socialistického realismu jako literaturu, která by nebyla podrobována ideologickým prostovikům a nezabývala se jen útlou a typem člověka, nýbrž celou jeho duší v její veškeré složitosti; literaturu, která by byla složkou života a ne jeho domyšlivým učitelem.

Tento duch se nejprve projevil v básních, v milostné poesii Milana Kundery, v tvorbě Eduarda Petišky a celé nové skupiny "všední poezie". V červenci téhož roku *Nový život* prohlašoval, že dodržovat pravidla není vždy nejlepší cesta k umělecké tvorbě. Připomínal, že největší jména v umění patří těm, kteří pravidla porušovali. To byl vrchol oblevy, a po něm přišel tuhý boj zachovat pozice poměrné svobody. Na stránkách *Nového života* to bylo vidět v tom, že požadavky a provokální ustoupily opatrnějším radám, že pro umění třeba bojovat. V prosinci mluvil časopis o krizi v české literatuře, odmítal však důrazně, že by ji pro spisovatele mohl vyřešit "nějaký pán od regulí".

Ale pánové od regulí začali být dočasně. Začátkem roku 1957 režim dvakrát naléhal, aby Svaz spisovatelů zaujal formální stanovisko k mad'arské revoluci. Svaz se tomu vyhýbal, prý to není jeho záležitost. Napětí rosilo. Některé články začaly prozrazovat nervozitu obranou samostatnosti: "Umění musí sloužit, ne poslouchat", psal *Nový život* v září 1957. "Spisovatel nemůže napsat nic jiného než to, co sám cítí a o čem je sám přesvědčen!" To už byla obrana jako předzvěst prvního ústupu, k němuž došlo na podzim 1957.

Opatrně stylizovaný úvodník mluvil již jen o svobodě tvorby v "rámci lidu" a "lidové demokracie". Vysvětloval, že *Nový život* uveřejňoval články a povídky, s nimiž se plně nestotožňoval. Jako důvod však citoval známý Voltairův výrok: "Ne-

souhlasím s Vámi, ale budu se bít za to, abyste směl svůj názor vyslovit."

První ústup nebyl tedy kapitulací. Po celý rok 1958 až do jara letošního roku byly důkazy, že se *Nový život* opravdu Voltaira drží. Jeho obsah byl už zase podle režimní módy, otiskoval však tu a tam stále básně, články, povídky a fejetony nekonformní, živé, často provokativní. Za jeden z takových příspěvků považujeme povídku z loňského podzimu, jejíž hlavní stat' citujeme na dalších stránkách. Tehdy ještě byla ústupová bitva v plném proudu.

Historie *Května* byla trochu jiná. Byl to výlučně měsíčník mladých literátů, kteří se začali uplatňovat po literární oblevě roku 1956. *Květen* měl odvahu říkat věci, které z něho udělaly nejživější a nejkontroverznější časopis svého druhu v Československu. Režim zprvu zaujal jakýsi otcovský postoj k němu. Přemčoval "vážnějším" literárním časopisům úkol pokyvat hlavou v nesouhlasu s jeho vývy, jež mnohdy překračovaly hranice i liberální oblevy. Byla to však kritika přátelská a jen povzbuzovala mládě k tomu, aby sevěli řady a zahájili útok na stagnaci partajnické kultury.

Oč skupině mladých literátů kolem *Května* šlo, vystihl jeho šéfredaktor J. Šotola v sedmém čísle takto: "Obsahem koncepce (*Května*) byla na počátku zejména snaha vyrvat českou literaturu z prokletí obecnosti a oslavit ji parádou, ornamentů, mašliček, frází pronášených od zeleného stolu, životu odcizených klášů, vrazit vznešené literatuře nos do skutečnosti, aby viděla, slyšela a cítila a získala konkrétní materiál k uvažování."

Podobně hovořil o programu mladých slovenských literátů Milan Rúfus, když při zahájení výstavy mladých prohlásil: "Jsme nová generace. Předstupujeme před veřejnost s okazalostí mnohem menší, než to bývalo kdysi zvykem. Není to snad z nedostatku životního elánu, uvědomujeme si, že jsme hodně propadli a že je nám třeba ještě mnoho poznávat. Ale právě touha dopátrat se pravdy v životě i umění a odpor k lhaní sobě i jiným mění se v nás po jistých zklamáních ve vášně. A tam je naše síla. — Její ovoce ještě přijde."

Ovoce, které uzrálo z této vášně a síly, vedlo přímo k zákazu *Května* a jeho otcovského ochránce, časopisu *Nový život*. Skupina kolem *Května* byla snad jediná, jež měla vlastní, osobitý program. Tím,

že navazovala na mladé malíře a sochaře a jiné umělce, měla vliv, který přesahoval hranice redakční rady časopisu. Na počátku byla podstatou její ideologie tak zvaná každodenní poezie, zabývající se obyčejným člověkem, ušlápnutým "socialistickou společností". Touto poezií, jak Šotola pravil, mladí autoři "strkali nos vzešené literatuře do skutečnosti". Avšak líčením "negativních rysů v socialistické společnosti" se mladí autoři vlastně stávali veřejnými žalobci proti režimu. Reakce *Rudého práva* nedala na sebe dlouho čekat. V září minulého roku obvinil orgán strany mladé spisovatele z "kosmopolitního humanismu", což je prý filosofie také značné části buržoazní inteligence ve svobodném světě. Jde prý přitom o nazírání, které pomíjí třídní boj a vede k nadstraničkému hledisku.

Obvinění mladých z "revizionismu" bylo nasnadě, a s matematickou přesností se také dostavilo. V únoru letošního roku napsaly *Literární noviny*, že hlavní teoretikové *Května* — Červenka a Vohryzek — jsou pod vlivem jugoslávských a maďarských revizionistů, že program *Května* je "zvást", s nímž se může stotožnit téměř kdokoli, dokonce i lidé "z druhé strany barikády". Nejvíce však páliho *Literární noviny*, že mladí kolem *Května* nepřijímají žádnou kritiku a ignorují polemiky. "Cítí se ukrýdění a jsou jistě odhodláni trpět pro své přesvědčení. Ale tím nepomohou ani sobě, ani marxismu, ani mladé literatuře a samozřejmě ani časopisu..."

Na první pohled by překvapilo, že v zemi, kde všechno je pod tak přísnou kontrolou, mohli mladí literáti, kteří se představili veřejnosti přede dvěma, třemi roky, vést téměř na vlastní pěst kampaň proti úřední ideologii a přinutit skoro každý politický a literární časopis, aby rozvedl debatu o myšlenkách, s nimiž přišli. Vysvětlení je nasnadě: *Květen* vyvolal pozornost nejnadanějších spisovatelů a básníků, jichž tvorba čněla vysoko nad průměrnou "socialistickou" literaturou. V letošním lednovém čísle *Května* jsme viděli jména Arnošta Lustiga a Karla Ptáčníka, dvou skvělých romanopisců, básníka Floriana, Holuba, Kundery, Šiktance a Šotoly, exponentů tak zvané každodenní poezie, satirika Jiřího Pícku, a modernistického malíře Jana Kotíka. Dojem, který *Květen* učinil na veřejnost, se dvojnásobil příspěvky jednotlivců, kteří už měli jméno jako umělci.

Celostátní konference "spisovatelů" počátkem letošního března a pak "sjezd socialistické kultury" v červnu připravily veřejnost na to, že časopisy *Nový život* a *Květen* budou zastaveny. V červnu se také objevila krátká noticka v denním tisku, že místo obou měsíčníků vyjde v září nový literární časopis *Plamen*. Má to být "první pokus o tak zvaný tlustý žurnál pro otázky literatury, umění a života". Má mít 160 stran a na nich ukázký nový poezie a prózy, původní dramata a črty, reportáže, satirické a humoristické po-

vidky, kritiky a recenze, eseje a rozhovory o zajímavých otázkách filosofie, vědy a techniky. Bude v něm prý také film, divadlo, výtvarnictví a hudba. Podle *Rudého práva* bude jeho poslání toto: "Plamen se nechce obracet jen k zúženému okruhu odborníků, ale k stovkám a tisícům našich pracujících, pro něž je vytvářena naše nová, socialistická kultura."

Ztratí tentokrát i mladí své iluze? Někteří snad. Jejich plamen jistě nevyhla. Jen na nějaký čas byl nahrazen plamenem umělců.

CESTY K SVOBODĚ

Jedenáct let vycházel měsíčník Svazu čs. spisovatelů, *Nový život*. Za tu dobu jistě dobře sloužil těm, kteří ve jménu komunistické strany si dělali na kulturu monopol. Od druhého sjezdu spisovatelů v roce 1956 se však často stával tlumočnickem těch spisovatelů, kteří cítili — a mnozí to otevřeně prohlásili — že pod kontrolou strany nelze tvořit. Jednou z posledních ukázek této uvolněné tvorby, jež způsobila, že časopis byl zastaven, je povídka *Cesty k svobodě*, z níž přinášíme výňatky. Začíná tím, že autor nalezne na sněhu promrzlou a vyhladovělou husu.

— Huso, prosím tě, kde se tady bereš?

Husa na mne chvíli koukala, tak jak se husy koukají, nejprve pravým okem a pak otočila hlavu a zase se podívala levým okem, svým hloupým modrým husím okem.

Pokračoval jsem v samolůvě:

— No, jak ses sem dostala? Takovou dálku od vesnice? To děláš slušná husa? Huse už to bylo hloupé a udělala pokus vyhrabat se nahoru na vrchol hráze. Ale nohy jí klouzaly na sněhu a sjela po břiše zpátky. Asi ji to dopadlo, protože ke mně obrátila hlavu a povídá:

— Jako bych si nemohla vyjít na procházku.

Nějak mě neudivilo, že mi husa odpovídá, ale cítil jsem se dotčen, že mi tak ošidlivě lže do očí.

— Prosím tě, huso, komu budeš povídat, že sis vyšla jen tak na procházku? Zrovna v takovémhle počasí a zrovna sem do lesa. To je nějaké divné!

— A vyšla jsem si, Co bych si nevyšla, je to přece zdravé a musím taky někdy udělat něco pro svoje zdraví.

— Huso, kecáš, povídám pohoršeně... Čípak jsi? Viděl jsem, že se trochu zarazila.

— Jen mi to hezky rychle pověz nebo ti pomůžu!

* * *

Tak odkud? Z Chlumu?

— Odnikud. Já nikomu nepatřím, já jsem svobodná husa.

— Co? Svobodná husa? Kdo to jakživ slyšel?

— Na tom není nic divného, že jsem svobodná, proč bych nemohla být svobodná? Jako by husa byla něco horšího.

* * *

Sedl jsem si k ní na bobek, ale ruku jsem jí držel na hřbetě pořad.

— Jen si zvykej, huso, povídám přísně. Tak co, jsi svobodná?

— Jak bych vám to řekla? Trochu se mi kroutila pod rukou. Já jsem se dostala na svobodu, víte —

— Zkrátka, někomu jsi utekla.

— To je už dávno.

— To na věci nic nemění. Jsi uprchlík, a já mám povinnost tě odvést zpátky.

— Snažně vás prosím, nedělejte to. A ostatně, je to moc daleko, to byste měl velký nepohodlí, kdybyste mě měl vodit zpátky.

— To mi nevadí. Kdepak to bylo?

— Vy to tam neznáte, tam byste určitě netrefil, já už bych se tam sama nevyznala.

— Jen to řekni!

— Já už si to ani nepamatuju, jak se tam říká, nějak jako Jin — nebo Jir — nebo tak nějak.

— Nejsou to Jirčany?

— Možná, já už opravdu nevím.

— Ale to je až u Prahy, to je kus světa. Jak ses mohla dostat až sem? Však taky vypadáš. Ona ta svoboda není jen tak, vid', huso?

Odtáhl jsem ruku, bylo mi jí opravdu líto.

— A proč jsi vlastně utekla? To jsi chtěla poznat svět?

* * *

Nechal jsem ji, aby se uklidnila a pak jsem jí ještě dal druhou půlku krajíce. Teď už nežrala tak hltavě a bylo vidět, že si pochutnává.

— To je chleba, vid'te? Taky jsem ho už žrala, ale už jsem pomalu zapomněla, jak chutná.

— Kdybys byla neutekla, mohlas ho žrát každý den, odpověděl jsem jí vyčítavě, ale pak jsem se zastýděl. Co jí vlastně mám vyčítat?

— To se vám řekne, žrala každý den. Dneska bych už ho asi vůbec nežrala.

— Jak to myslíš?

— Nedělejte hloupého, však vy dobrě víte, jak to myslím.

Měla pravdu. Ale koho by napadlo, že to husa taky ví? Co jsem jí na tohle měl říci, raději jsem mlčel.

Prve jste povídal, že byste rád věděl, jak to se mnou bylo. Tak já vám to teda povím.

— Povídej, huso, budu tě poslouchat.

* * *

(Husa vypráví, jak poznala, že lidé její sestry zabíjejí; aby unikla témuž osudu, rozhodla se pro útek. Jednou zůstala na rybníce až do tmy, nevrátila se domů.)

— Plavu tam a plavu, ale skoro jsem se bála rychleji hnout, abych neprotrhla to krásný ticho, který bylo kolem dokola. A pak se najednou, docela blízko v rákosí, něco ozvalo, nějaký živý tvor tam zapískal, bylo to jako ptačí hlas, ale neznala jsem ptáka, který by takhle volal. A jiný hlas mu odpověděl z dálky a pak zase jiný, stála jsem na hladině a jen jsem poslouchala ty různé hlasy, nerozuměla jsem jim, ale přece jenom to bylo jako krásná píseň, všechno ze mne spadlo, zlost i strach i moje opuštěnost. Potom se daleko na východě udělalo na nebi světlo, to vycházel měsíc, a všechny ty hlasy se spojily a zpívaly, a do mně to vstoupilo a zdvihla jsem hlavu a docela tiše, tichounce jsem začala taky zpívat, nikdy předtím jsem takový hlas ze sebe nevydávala, nevím, kde se to ve mně vzalo, ale musila jsem se k tomu přidat, ten hlas ze mne vycházel sám od sebe. Jenom mi tak napadlo: tak přece je ta zem, o který jsem říkala svejím sestram, tohle je ta země, je všude dokola a já jsem v ní, já do ní patřím a nikdy už se nevrátím zpátky. Zpívala jsem a volala pořád hlasitěji a pak jsem se rozehnala po vodě a jako samo vod sebe jsem roztáhla křídla a pak už jsem necítila vodu pod sebou, jenom to bílý světlo bylo všude,

najednou jsem byla ve vzduchu, dole byla tma a z ní problyskával odraz světla na vodě a já jsem letěla, nikdy v životě jsem předtím tak neletěla, mávala jsem křídly a dostávala jsem se stále výš a výš, to krásný světlo bylo přede mnou a já jsem mu letěla naproti, já nevím, jak jsem už byla vysoko, nepřišlo mi ani, abych se dívala dolů, to všechno jsem nechala za sebou. Nevím, jak dlouho to trvalo . . .

(Husa uprchlík přistála na velkém rybníku. Po nějakém čase se setkala s hejnem svobodných divokých husí)

— Až pak jednu noc, slunce zapadlo a ve vzduchu bylo cejtít krásnou zimu a voda mi narážela vo prsa jako by byla ztuhlá, najednou se na obloze udělal takovej divnej zvuk, jako když jde zdaleka vítr, ale bylo to trochu jiný, vypadalo to, jako když něco ve vzduchu zvoní a sviští. Nejdřív jsem nevěděla, odkud to přichází, ale pak vidím, daleko na nebi se ze tmy vodděluje tmavší proužek a pořád se blíží, a z něho ten krásný zvuk vychází. Chci se rozehnat, abych tomu vylítla naproti — v tu chvíli mi ani nenapadlo bát se, já nevěděla, co to je, ale všechno mě k tomu pudilo blíž

— a najednou vidím, že se z toho proužku něco vodděluje a padá to blíž a dolů, a najednou jsou to ptáci, ten zvuk šel z toho jejich letu, a ty ptáci udělají oblouk, zatím co nahoře ten proužek ještě letí dál, a ty, co se voddělili, už byli blízko a já vylitnu proti nim a zatočíme se spolu, a ještě ve vzduchu vidím, že jsou to ptáci jako já, a letím už mezi nimi a zařadím se na jeden konec a dělám s nimi ten vobrat a voni sedají na vodu, vidím jak vod nich vodstříkuje pěna a padám na vodu mezi ně a vím, že jsou to svobodný husy a že jsem na ně čekala a že teď jsou tady a já jsem se jich dočkala. A všechnen ten neklid ze mne spadl, jak plavu vedle nich.

* * *

Brzo potom se jednou k večeru zdvi-

hnul vítr. Ani se nedalo říct, že je to vítr, jenom tak studeně vanulo, obloha byla šedivá a ten tichý vítr naplňoval celý nebe, byl všude, jako by přicházel zdaleka ze samého severu. Byl to strašně krásnej vzduch, nastavila jsem mu hlavu a nemohla jsem se ho nasytit, byl silnej a čistej, v každým, koho se dotknul, vzbuzoval touhu a nepokoj.

— Ten večer nás máma zavedla po vodě na osení a nakázala nám, abychom se hodně napásly, nic se nestarala, jestli to pak někdo pozná nebo ne. A když se docela setmělo a my už jsme měly dost, odvedla nás na volnou vodu. Plavaly jsme pomalu sem a tam do kruhu a všechny jsme byly neklidný, dechaly jsme ten studený silnej vzduch a všechny jsme věděly, že se něco tu noc má s náma stát. Tak to šlo celou noc, ani chvíli jsme nespaly, jen jsme pořád plavaly z místa na místo. Bylo už hodně k ránu, když máma začala plavat rychleje a přitom si něco pro sebe zpívala, a my za ní v hejnu a ona se zdvihla do tmavýho vzduchu o vobrátila se proti tomu větru a my jsme se za ní sefádily a vona nás vedla nahoru ve velikým kruhu a pořád vejš a vejš, ten vzduch nás nadnášel a pak bylo vidět, jak přichází denní světlo, nebe už bylo šedivější a tmavá země byla hluboko pod náma. A pak se v tom tichým vzduchu zase zdaleka a slabounce ozval svist a zvonivý zvuk jako tu noc, když jsem se setkala po prvé se svobodným husama. Máma to taky uslyšela a vyrazila hlasitý volání a vedla nás nahoru vejš a vejš a pořád blíž a blíž k tomu svištění. Jakživa jsem ještě v takovej vejšce nebyla, ale v tu chvíli jsem na to nemyslela, jen jsem mávala křídla a držela se na svým místě v řadě.

— Pak se ukázaly tmavý tečky daleko před náma a máma nás k nim vedla a těch tmavejch teček bylo pořád víc a už jsme viděly, jak jsou seřazeny v řadách jako my, byly to taky svobodný husy, bylo

jich moc a moc a táhly vzduchem na svéj dalekej cestě. A máma se s náma zařadila mezi ně, všude bylo bylo plno krásnejch jasnejch hlasů a vzduch jen šuměl máváním tolika křidel. Já byla jako popilá, když jsem se v tom množství vocila, letěla jsem vysoko nahoře na nebi a všude kolem letěly jiný husy — všechny jsme měly krky natažené a hnaly jsme se vpřed. A potom do toho padly první sluneční paprsky a vobrážely se na těch bílejšch husích tělech, všude byla jen jedna záře, až z toho oči přecházely.

Husa se zamířila a zadívala se do dálky, v tu chvíli neviděla sníh a rybníční hráz ani mě, skloněného nad ní. Pak, jako by se probudila, začala zas mluvit smutným hlasem.

— Tak jsme letěly pořád a pořád, nejdřív jsem cejtila sílu, že bych mohla takhle letět až na samej konec světa, ale když už to trvalo dlouhý hodiny, poznala jsem, že začínám udmívat. Jenom trochu jsem se zmátla v mávnutí a špatně jsem se naklonila a už jsem šla dolů. Hned jsem se zase vzpamatovala, ale než jsem se stačila zdvihnout, už nade mnou šla dopředu jedna mladá husa. Chytla jsem se zase a zařadila se za ní, ale stálo mě to moc síly a věděla jsem, že jí už nemám nazbyt. Začala jsem dostávat strach a tím víc jsem se namáhala a tím víc jsem umdlívala. A pak jsem už nemohla popadnout dech a trochu jsem povolila, a začala jsem zůstávat pozadu, nejdřív to bylo jenom docela málo, ale pak se ta mezera víc a víc zvětšovala, pořád jsem ještě viděla mámu vpředu mávat křídla dlouhýma rázy, ale už jsem nebyla v řadě a probíjela jsem se sama vzduchem. Potom se po mý levý straně ukázalo nový hejno, chytla jsem se ho a zařadila jsem se do něj. Nějakou chvíli jsem vydržela a už jsem si myslela, že jsem zachráněná, ale pak zase na mě přišla ta zemdlenost a já zůstávala víc a víc pozadu. Nikdo na světě vám nevypráví to moje zoufalství,

když jsem viděla, jak vode mne pořád víc a víc seť svobodný husy vzdalují. Ještě pořád jsem mávala křídla a litla jsem za nima, ale byly menší a menší, už to zase byly malý tečky na vobzoru, tam někde mezi nima byla máma a těch sedm mladejch husí, co se mnou byly na mým rybníku, ale už jsem je nemohla mezi ostatníma rozeznat, viděla jsem, že jsem sama uprostřed volký oblohy, vochabovala jsem víc a víc a už jsem ani nemohla udržet tu vejšku, propadla jsem se níž a jen tak na prázdno jsem mávala křídla, kdyby mě byl v tu chvíli někdo přepad, ani jsem nebránila, mně bylo všechno jedno, když jsem ty svoje svobodný sestry ztratila, tak už pro mě život ztratil cenu . . .

A tak to tady tluče den po dni, vidíte, jak už jsem slabá, při tý mý bídě ani není divu. Dneska přijít svobodný husy, ani se nezdvihnu, abych jim letěla naproti, tak už jsem bídna. Tak proč vlastně žiju? Řekněte, proč tomu radši už není konec? Udělal byste nejlíp, kdybyste mě podříz, aspoň bych měla pokoj.

Paerl Nauman

OSMÝ DEN V TÝDNU Když jsme loni v jednom z úvodníků hovořili o poměrné svobodě v Polsku, uvedli jsme — jako jeden z jejích okrajových zjevů — skutečnost, že z Varšavy přijela na soutěž nejkrásnější dívky vesmíru v Kalifornii také jediná krásavice komunistického světa. Mnoho se od té doby v Polsku vrátilo do kolejí ortodoxního komunismu, jedno však přece ne: letos přijela Miss Poland do Ameriky znovu. Zuzanna Cembrowska nevyhrála sice žádnou cenu, svým zjevem však si nezalala v ničem s pěstěnými kráskami západního světa a orientu. Její snímky v novinách, její svěžest a upravenost, připomínají nám Hlaskův Osmý den v týdnu, o němž v jeho výborně zfilmované povídce ušlapání mladí varšavčané jenom blouzní v alkoholickém opojení a který nikdy nepřichází. Aspoň Zuzanna Cembrowska se osmého dne dočkala. Kdy se na soutěži krásy v Kalifornii ukáže Miss Czechoslovakia?

— dn

O VLASTI A DOMOVĚ

Nás mladých je v exilu na tisíce a přece se málo známe, protože jsme roztroušeni po celém světě. Když se vás někdo zeptá na vaši národnost, usmějete se, protože již víte, jak na vás udivené pohledné, až odpovíte: Jsem z Čech, ale podle státní příslušnosti ne Českoslovvák, žil jsem ve Francii, nejsem však Francouz, ve Švýcarech, nejsem Švýcar, v Německu, nejsem Němec, v Americe a nejsem Američan. Zní to jako společenská hádanka, avšak každý z nás ví, co různých zkušeností a problémů se za tím skrývá. Rozhodla jsem se proto promluvit si s několika kamarády a zeptat se jich, co se každému z nich zdá být hlavním problémem.

Pro Marinu, velmi úspěšnou jednadvacetiletou studentku, je to konflikt mezi generacemi. Tento samozřejmě existuje v každé společnosti, ale pro nás se klade jinak, snad důtklivěji. Naši rodiče jsou pro nás naše zem, přitom však často starší generace v exilu nejde s časem dál. Stojí zde tvrdě na svém, tak jako stromy na protest zasazené. Často je to hrdinné zachování tradice, často však bezcenné uzavírání se do starých dobrých let. My však již nechápeme stranické rozpory a návrat do starých dob nás neláká. Sedíme-li na společné besídce se staršími, připadáme si někdy jako když za dávných dob, za tmavých zimních večerů, děti na peči poslouchaly starodávné povídky. Když se rozvine politická debata a diskutuje se o různých politických proudch první a druhé republiky, je nám někdy až smutno. Vždyť je to všechno přechlé, nemůže to již nikdy být základ pro budování nové vlasti. Deset let historie se nedá vymazat a budoucí československou

republiku musíme budovat v úplně nové perspektivě. Proč tedy ještě diskutovat, kdo měl a neměl pravdu, či kdo nese hlavní vinu nebo do které strany kdo patřil. Marina to nemůže pochopit a mně se zdá, že to také tak cítím.

Pro Pavla, který je již delší dobu v Americe, jde hlavně o konflikt mezi kulturami. Je těžké přizpůsobit se novému prostředí a neztratit se přitom v masě. Zachovat si svou integritu, ponechat si všechny hodnoty, které jsme si přinesli z domu, a dovést přitom přijmout s otevřenou myslí dobré stránky americké kultury. Tento problém se samozřejmě nedotýká jen nás uprchlíků, je to problém adaptace každého, kdo přijde do Ameriky, a nakonec mu ani v Evropě neunikne, neboť americká civilizace stále více proniká. Avšak pro nás mladé v exilu existují různé psychologické faktory, které nám problém ztěžují. Mnozí odešli sami, bez rodiny, nikoho neměli, nikoho neznali, prošli těžkými roky uprchlických táborů a potom náhle se dostali do Ameriky. Byli-li to studenti, kteří pak pokračovali na studiích, měli problém hlavně jazykový a finanční. Musili hodně pracovat a neměli času rozhlížet se kolem sebe a snažit se vžít do nové společnosti. Mají zajímavý život, avšak často jsou sami a samotá, i když ve výškách, je těžko snesitelná. Jiní si chtěli nejdříve vybudovat finanční pozici. Pracovali jako dělníci, neboť to nejvíce vynáselo, a za chvíli se jim zdálo, že je již na studie pozdě. Chovají v srdci bolestný koutek neuskutečnitelných snů, snaží se vzdělat, žijí po kultuře, a jelikož ta se v Americe vyskytuje jen na privilegiovaných místech, nemohou ji kolem sebe vždycky nalézt; vzpomí-

nají na krásný domov, plný cenných obrazů a matku za piánem, a je jim těžko. Žehrají na Ameriku, ale protože znají zdejší hmotné výhody, vědí, že by již nemohli jinde žít. To není veselé, myslí si Pavel, a i to stejně chápu. František je upřímný: chceš vědět hlavní problém? Najít si české děvče. Naše česká rodinná tradice měla velkou hodnotu, a je to něco, co se nepotká často zde na západě. Francouzská rodina sice drží pohromadě, ale není v ní ta stejná záře lásky a přátelství. Nevěra je denní událostí i v nejlepších rodinách. V Americe dívky mají jiné vychování, které nám vždy nevyhovuje. Na jedné straně chtějí být nezávislé a mít úplnou rovnost s muži a více méně doma vládnout. — Na druhé straně jsou však vychovány k tomu, že se musí vdát, protože úspěch u mužů je hlavní úspěch života, a tak by zkusily všechno, jen aby, jak se zde říká, nějakého chytily. Je těžko si vybrat. Odešli jsme mladí, domov nám stále bude chybět, a kdo z nás nesní o tom mít za ženu mladé české děvče, které by si při práci zpívalo, a kdyby se na nás usmálo, záře domova byla by v jeho očích. Řada slov vyjadřujících city vryla se nám v srdce nehlouběji za dětských let. Když otec zavola: maminko, cítili jsme my děti zvláštní chvění lásky, které jsme ještě nechápaly, ale prožívaly jako něco nepřekonatelně krásného. Teď bychom chtěli použít toho slova jako kouzelné formule: maminko, miláčku, a rozsvítit světlo lásky na milované tváři. Zamyslíla jsem se nad Františkovými slovy. Vše, co mi všichni tři řekli, šlo přímo ze srdce, vždyť sama jsem též vše toto cítila: odešla jsem jako dítě, chápala jsem jen málo vážnost chvíle, ale přece snad trochu, neboť si vzpomínám, že na hranici jsem sebrala kámen do kapsy, abych si s sebou odnášela kousek domova.

Z okna německého hotelu dívala jsem se naposledy na šumavské vršky. Jak zvláštní byly, tak blízko ja-

ko na dlani a přitom nedosažitelné. Není to na dlouho, říkala jsem si, brzo se vrátíme, za rok, za dva, ale teď musím do boje. Ano, i já, jedenáctileté děvče, chci bojovat. Zadívala jsem se na druhou stranu. Široko daleko, v ranních mlhách, těžko se probouzející, otvíral se přede mnou nový svět. Prošla jsem potom francouzskými školami — a všechny objevy života a mládí byly mi tak bohatými zážitky, že již nebylo místa na vzpomínky na rodnou zem. Otvíral se přede mnou svět poznání, literatury, hudby, vědy historie. Vše toto bylo mi předloženo, celý svět byl můj a Československo bylo již jenom malým v mlhách vzpomínek ztraceným koutem. Vím, jak bych byla ráda počítána bez rozdílu mezi své kamarádky. Ne že by rozdíl byl v můj neprospěch, všude jsem byla mile přijata. Ale to jsem nechťela. Chťela jsem se jejich očima dívat na jejich zem, jejich slovy o ní rozprávět a debatovat o jejich problémech, neříkat Francie, když všichni kolem říkali vlast, neříkat oni, když všichni říkali my. Když mi bylo patnáct let, říkala jsem si jednou, zda to nebyl sen, ta krásná vila a zahrady, pole a mohutný kaštan, které mi utkvěly v paměti.

Avšak i když jsem se cítila daleko od domova, nebyla jsem začleněna do nové společnosti. Ve škole vídala jsem kolem sebe bezstarostný život svých kamarádek. Co byly jejich problémy? Aby měly dobré známky, aby dostaly dovolení do biografu nebo aby si mohly koupit nové šaty. Jejich finanční starosti zněly asi takto: Jak to zařídit, aby mi na to tatínek dal peníze? Můj život byl však jináčí. Moje rodina nebyla již pro mne jako pro každé dítě miniaturním, avšak úplným světem, ve kterém je třeba si dobyt své individuality. U nás cítili jsme se všichni jako na malé loďce ve stálém nebezpečí. Musili jsme se všichni pomáhat. Obdivovala jsem otce, který do úpadu pracoval, a matku, která svou uměleckou fantazií do-

vedla z ničeho kolem nás vytvořit nový, krásný domov. My děti jsme se též chtěli zasloužit a tak jsme se učily, abychom byly stále nejlepší ve třídě, a dokazovaly tím rodičům, že jejich úsilí nebylo nadarmo. Snažily jsme se rozumně organizovat svůj čas, vzdělávat se, číst, pěstovat hudbu. Připadala jsem si tím starší než mnohé kamarádky, tak jako bych exilem náhle přes noc dospěla. Mezi mým dětstvím a mládím byla propast, se kterou jsem se musila teprve později vypořádat.

Ráda jsem s kamarádkami diskutovala o jejich problémech a dlouze dětsky a bezstarostně povídala — avšak často si vzpomínám, že když jsem přišla domů, zavřela jsem za sebou dveře, opřela jsem se o ně zády a dýchala známé ovzduší domova, ve kterém se mi zdálo, že stoupám do vyššího, intenzivnějšího světa. Čerpala jsem tak další odvahy a chuť do práce.

Studovala jsem potom přírodní vědy v Paříži a na Harvardu. Byla jsem hrdá na to, mít možnost pracovat v nejznámějších kulturních centrech. Věda se mi stala cílem. Později jsem přemýšlela často o tom, jakou cenu má opravdu pojem vlast. Není to jen zbytek babylonské věže, ležící jako jedna z velkých překážek pocitu opravdového bratrství mezi všemi lidmi na světě? Byla jsem pyšná na to, že nejsem občanem žádné země a že se mohu dívat na světové události ze zcela nezávislého hlediska. Avšak myslím, že žádný z nás, i když by se chtěl nejvíce odčizit, nemůže naprosto. My, kteří jsme byli děti, když jsme odcházeli a prošli jsme západními školami, my, kteří se díváme na fotografie Prahy ne s láskou, ale s chladným zájmem, porovnáváme její architekturu s tím, co jsme viděli jinde na světě, my, kteří mícháme cizí slova do češtiny a zakládáme si na tom, že mluvíme cizí jazyk bez přízvuku, když uslyšíme českou muziku, rozsvítit se nám světla v očích, tak jako by na kouzelné du-

dy začli hrát, a hluboko v duši oživne náhle oheň zhasínající, krev stoupá do tváře, nohám se chce tančit a někdy i slzy přijdou do očí. A když se někdy zadívám na Kavanův obraz Na vzduchu domova, ráda bych se shýbla a rozdrtila v dlani kousek té naší země.

Zdá se mi, že konečně více chápu. Vlast pro mne je dar od Boha, který nám nikdo nemůže vzít, ale který nám byl tak jako každá milost udělen, abychom jej dále rozdávali a v lásku proměňovali. To, že jsme roztroušeni po světě, to, že nám barbaři vládou a ničí naši zem, to, že je tolik bídy v ní a stínů, to vše nevadí. Pole at' udupou, znič, zítra zas sémě vzklíčí. Naše zem jsou ta pole, luka a lesy, jejichž krása se odráží v našem umění, malířství, muzice. Každá báseň naše je jako potok na rozkvetlých lukách, každá písnička tak jako vůně země po dešti. A toto všechno bude vždycky v nás. A skrze toto všechno se můžeme stále cítit společně s našimi domy.

Jana Morávková

VÝPRODEJ PO STARU Bývaly u nás kdysi různé Bílé a jiné týdny, jimiž se obchodní domy snažily zbavit přebytků sezónní inventury za snížené ceny. Jsou zvykem ještě dnes všude tam, kde hospodářství není plánováno seshora vládou a proto přebytky má. V červenci měli v Praze něco podobného po dobu asi dvou týdnů znárodněné prodejny obuvi. Nepřekvapuje nás metoda prodeje. Zvykli jsme si, že v nekomunistickém světě komunistické výrobky soutěží s ostatními "po staru", to jest, metodami vypůjčenými z hospodářství nevázaného. Jinak by stěží mohly konkurovat. Překvapuje spíše skutečnost, že v Praze vůbec nějaký zůstatek zboží zbyl — přeplánoval se někdo anebo to byly zmetky? Nevíme, jaká byla odezva veřejnosti. Není to však po prvé, co dobří žáci Moskvy v Praze si "vypůjčili" něco z hospodářské učebnice západního světa. Vloni, na příklad, zavedli nákup na splátky, ovšem s tím omezením, že kupující se musí prokázat vysvědčením závodní rady o své finanční, nejen politické, spolehlivosti. Není vyloučeno, že výprodej obuvi se tak osvědčil, že na podzim bude v Bílé labuti Bílý týden.

Česka hudba: Bohuslav Martinů

Koncem srpna zemřel ve Švýcarsku světověznámý československý skladatel Bohuslav Martinů. Těsně před smrtí poslal do Československa svůj poslední vzkaz prostřednictvím rádia. Rozhlasový záznam tlumočíme.

Jsem v městečku Liestal, 15 kilometrů jižně od Bazileje. Liestal má asi deset tisíc obyvatelů a leží v krásném romantickém údolí na trati Bazilej-Olten-Bern. Nemocnice, do níž byl Bohuslav Martinů před několika dny převezen, je odbočkou nemocnice v Bazileji. Skládá se z ústřední zděné budovy a z několika dřevěných jednopatrových pavilonů, na pohled jednoduchých, ale opatřených vším tradičním švýcarským komfortem. Pavilony jsou v záplavě růží.

Vstupujeme do třetího pavilonu. Na dveřích pokoje číslo 45 stojí česky napsané jméno pacienta, Bohuslav Martinů, avšak město, odkud sem byl převezen, není Praha, ale Pratteln. Bez dlouhých formalit se dostáváme k lůžku nemocného. Říkáme Bohuslavu Martinů, že bychom rádi vzkázali do Československa, jak se mu daří.

"V posledních dnech se mně nedaří zvlášť dobře. Jsou tomu tři dny, co jsem byl převezen na pozorování. Operován jsem byl v této nemocnici loni v listopadu. Operace žaludku, kterou jsem přestál, se pokládala za zdařilou. Cítil jsem se velmi dobře a svěží a tak jsem na jaře odjel se svou ženou jako obvykle do Nizzy. Odtud jsme se vrátili po delším pobytu ve Francii opět do Pratteln."

Tážeme se Bohuslava Martinů, zda je to jeho trvalé sídlo, a on nám odpovídá:

"V Pratteln — je to městečko několik minut vlakem na východ od Bazileje — žije můj starý známý, dirigent Paul Sacher. Jeho žena je

majitelkou velkého švýcarského chemického koncernu. Sacher je proto jako umělec hospodářsky naprosto nezávislý. Už před mnoha lety si objednával u různých skladatelů, jako u Stravinského, Honnegera, Milhauda a jiných modernistů původní skladby, které pak uváděl ve světové premiéře. Tak jsem se s ním seznámil také já. Sacher je mecenáš, objednával si ty skladby, když svět o nás ještě nevěděl. I Stravinský byl tehdy skoro úplně neznámý. Kromě toho je Paul Sacher také vynikajícím znalecem výtvarného umění a známým sběratelem. U Sachera se mně dobře pracovalo. Sacherovi v tom domě nežije. Je to jejich pohostinská vila. Předemnou tak kromě Stravinského pracoval na příklad také Bartók. Složil jsem tam na slova řeckého básníka Nikose Kazantzakise "Řecké pašije", které budou mít příští rok v květnu světovou premiéru v Curychu. Dirigovat bude Paul Sacher."

Do pokoje vstupuje žena Bohuslava Martinů. Je Francouzka, ale podobá se bělovlasé české mamince. Bere si z tašky plátno a vybízí nás, abychom se nedávali rušit.

Bohuslav Martinů před dvěma lety napsal: "Přes můj dlouhý pobyt za hranicemi naše národní písně nikdy nevymizely z mé myslí ani z mé duše. Naše umělá hudba vyrostla přímo z národní písně a tanců, jež jsou duší národa. V každém taktu našich mistrů nalezneme jejich stopy a vliv. Naše tvorba přijímala vždy nové směry okolního světa, ale základ národní písně nikdy neopustila. Moravská píseň, svou origi-

nálností a prudkostí, má velký vliv na vývoj umělé hudby a je v ní stále velký a nový zdroj možnosti. Jsou to písně zdravé a nesentimentální. Neznám nic zdravějšího než je moravská píseň. Zde máme příklad: Leoše Janáčka, který je uplatnil a otevřel svéráznou cestu, kde hudba roste, a ne z imitace, ale přímo z národní písně a jazyka."

Tato slova napsal největší a patrně také nejčestější žijící skladatel. Tak jako Antonín Dvořák, trávil Martinů velkou část života v zahraničí. Stručně musíme připomenout několik jeho životopisných dat. Narodil se 8. prosince 1890 v Poličce ve věži kostela svatého Jakuba ve chvíli, když zněly všechny zvonky. Podle pověsti řekla tehdy porodní babička jako sudička v lidové pohádce: Bude z něho slavný člověk.

Než se tato předpověď splnila, stálo to mnoho let zkušené, bojů a útrap. Nakonec však Martinů jako umělec zvítězil a je dnes uznáván především v Americe, ve Francii a v západním Německu. — Na pražské konzervatoři vystudoval Martinů hru na housle a byl zprvu delší čas houslistou České filharmonie. Jako skladatel začal jako samouk, rok se učil kompozici u Josefa Suka a roku 1923 se na trvalo usadil v Paříži, kde studoval skladbu u Alberta Roussela. V první republice navštívil Československo mnohokrát, naposled před nacistickou okupací. V roce 1940 emigroval do Spojených států a stal se americkým občanem. Po válce se opět vrátil do Evropy, ne však do Československa, ačkoli byl několikrát oficiálně vyzván, na příklad Adolfem Hoffmeisterem, aby přijel do Prahy.

Také náš rozhovor s Bohuslavem Martinů se brzy dotýká tohoto námětu. Tážeme se ho, zda míní jet do Prahy. Bohuslav Martinů odpovídá:

"V Československu jsem byl naposled před více než dvaceti lety. — Ovšem, žádali mě, abych se vrátil.

Nedávno zde byl můj spolupracovník Miroslav Bureš a také on mně přinesl dopis, abych se vrátil. Ale zůstanu zde. Víte, Bureš napsal řadu textů a básní, které jsem zhudebnil. Je jako já ročák z Poličky. Oficiálně se, myslím, ani nepokládá za velkého básníka a snad vůbec za básníka spisovatele. Jeho verše tiskne malé krajské nakladatelství v Jihlavě. Mně se však jeho poezie velmi líbí a v Burešovi vidím moderního Erbena. Myslím, že je to opravdu velký básník dneška. Píše srozumitelně, posluchačům se jeho poezie líbí. Také já skládám svou hudbu pro prosté lidi doma a ne pro komunisty. Mé umění neslouží komunistům ani politice, mé umění žije pro sebe a nad zájmy politiky. Proto své skladby posílám do Prahy k provedení. Posílám je tam svým posluchačům, kteří je rádi slyší. To je vše. V Praze jsem nebyl a nepojedu tam."

Upozorňujeme Bohuslava Martinů, jak pražský režim lákal do Československa Rafaela Kubelíka a jak loni byl pozván do Brna na Janáčkův festival Janáčkův překladatel a spolupracovník Max Brod. Oba a s nimi řada dalších umělců však pozvání režimu odmítla. Bohuslav Martinů odpovídá: "Vím o tom, nepojedu tam rovněž. Řekněte svým posluchačům, že Martinů žije a vzpomíná."

Jako mnoho velkých umělců, Bohuslav Martinů je světoobčan, který je stejně doma ve Švýcarsku jako v Itálii, v jižní Francii jako v Americe, v Paříži jako v Londýně. Přes dvacet let nebyl už doma a přece inspirace jeho hudby tkví v životadárné půdě domova. Právě svou českostí, kterou povýšil na všelidskost, si dobyl světa. Jeho skladba "Otevírání studánek", napsaná na slova Miroslava Bureše a inspirovaná dětským zvykem z Českomoravské vysočiny, se v uplynulých letech dávala v největším římském sále Teatro Eliseo, v Jižní Americe, v Polsku, v Jugoslávii, v západním Německu, ve Spojených státech a v mnoha dalších zemích.

Dnešní zájem komunistů o osobu Bohuslava Martinů má dva důvody. Předně by si chtěli dát jeho přítomností v Praze jaksi veřejně potvrdit legalitu své vlády. Za druhé však jde zřejmě také o špatné svědomí. Už v roce 1951 dostaly stanice československého rozhlasu pokyn, aby omezily vysílání jeho skladeb. V následujícím roce, podle rozhodnutí ústředního výboru Komunistické strany Československa, který označil některé skladby Bohuslava Martinů za neúnosné, formalistické a "kapitalistické", upozornilo ministerstvo školství, věd a umění programové ředitelství československého rozhlasu, že se skladby Bohuslava Martinů nesmějí až na další vůbec provádět. Tento zákaz byl odvolán teprve později v období tak zvaného tání.

O pozvání do Prahy jsme rovněž hovořili v Lucernu s přítelem Bohuslava Martinů, dirigentem Rafaellem Kubelíkem, který Martinů navštívil v Liestalu den před námi. Rafael Kubelík řekl: "Martinů tato všechna pozvání vždy odmítal. A to nejen kvůli své nemoci, ale také z důvodů zásadních, ačkoli by Prahu nesmírně rád viděl."

Rádi bychom se Bohuslava Martinů optali ještě na mnoho a mnoho věcí. Na jeho vzpomínky z mládí. Na Josefa Suka. Na Café du Dome v Paříži, kde se v dvacátých letech stýkal s malíři Fernandem Légerem a Mad'arem László Tihany, na jeho poslední pražskou předválečnou premiéru, když Václav Talich dirigoval v Národním divadle v roce 1938 jeho Juliettu. Na jeho četná mezinárodní vyznamenání a uznání, kterými byl v posledních letech na Západě zahrnut. Pozorujeme však, že jej rozmluva unavuje a namáhá. Loučíme se tedy a přeje mu mu brzké uzdravení. Bohuslav Martinů nám říká: "Jsem přesvědčen, že se ještě uzdravím. Mám však dojem, že to bude velmi, velmi dlouho trvat. Jsem rád, že jste mě navštívili. A ještě jednou: nezapomeňte domů oznámit, že na ně vzpomínám."

QUID PRO QUO? V Heidelbergu zasedal v červenci PEN-klub. Nejsme podrobněji informováni o celém průběhu jednání, chtěli bychom však zaznamenat dvě z rozhodnutí, jež byla PEN-klubem veřejnosti oznámena. PEN-klub vytkl mad'arské komunistické vládě, že vězni spisovatele a básníky, a vyzval ji, aby je propustila. Na druhé straně však odhlasoval, aby mad'arská komunistická delegace PEN-klubu, která byla vyloučena po událostech podzimů 1956, byla opět připuštěna za člena. Domnívá se snad PEN-klub, že vyloučením klínu klímem skutečně přiměje Budapest, aby vězněným literátům vrátila aspoň svobodu denního života, když už ne svobodu tvorby? — i

Z dopisů

Vážená redakce, že mne prof. Bušek považuje za mladíka mi dělalo mnohem dobře a děkuju za poklonu. Ale vážně, myslím, že nic nemůže být nemasarykovitější, než nekritické, dogmatické opakování Masaryka. Proti ničemu se tak nestavil za svého života a kdyby žil dnes stejně by odmítl nedostatky kritičnosti, přijímání autorit a neochotu problémy znovu promyslet a podle potřeby revidovat.

Masarykova stěžejní díla byla napsána mezi rokem 1890 a 1910, tudíž před více než padesátí lety. Čteme-li je dnes, zjistíme, že mnohé jeho poznatky, rozborů a závěry jsou ještě dnes správné a jeho postřehy často neuvěřitelně bystré, a jasnoživé. Mnohé složky jeho díla nám dnes připadají méně hájitelné a leccos je překonáno moderním badáním a pokroky společenských věd. Proto, že komunisté Masaryka odmítají od základu a že ho kde mohou pomlouvají, nemůže být důvodem pro to, abychom kolem jeho díla chodili po špičkách. Ne proti Masarykovi, ale dál v jeho intencích a jeho metodou — tím spíš uctíme Masaryka učitele i osvoboditele než budeme-li se klanět u vrbiček.

Bylo by jistě věci nadmíru záslužnou, kdyby se naši mladí vědečtí pracovníci ujali kritické revize Masarykova učení, jeho společenských teorií i politických uzávěrů. Ne dogmatický Masarykism, ale živě a tvůrčí prožití jeho díla je dnes největší potřebou našeho kulturního života.

Se srdečným pozdravem
Václav Frant. Horský

NOVÉ KNIHY NAKLADATELSTVÍ UNIVERSUM PRESS COMPANY V NEW YORKU

Jára Kohout: "FROM A TO A"

kniha humorných kreseb — cartoons — o zemi známé America. Znamenité pobavení pro staro- i novo- Američany. Cena \$ 1.50

Egon Hostovský: "PŮLNOČNÍ PACIENT"

První české vydání světoznámého románu, který byl již zfilmován. Stran 192. Brož. výtisk \$ 2.50, váz. \$ 3.00 Objednávky adresujte na

UNIVERSUM PRESS COMPANY

15 VANDEWATER STREET, NEW YORK 38, NEW YORK. TELEPHONE WO 2-1138

ZÁPISNÍK 1959

c/o UNIVERSUM PRESS CO.
15 Vandewater Street,
NEW YORK 38, N. Y. — USA

Return postage guaranteed

**České a slovenské národní písně, populární melodie a taneční hudba na dlouhotrvajících
high fidelity gramofonových deskách APON**

Žádejte u svých obchodníků nebo pište přímo na adresu:

APON RECORD INC., Box 131 GRAND CENTRAL STATION NEW YORK 17, N. Y.